

Kronieken van het Frankische Rijk / Annales Regni Francorum

Collectief Carolus is een initiatief van René van Royen en leidde na een oproep in het kwartaalblad *Amphora* van de Vereniging Vrienden van het Gymnasium tot de samenstelling van een groep oud-docenten Klassieke Talen en vertalers, aangevuld met een projectcoördinator. De groep kwam in september 2017 voor het eerst bijeen en heeft vervolgens voortvarend aan de vertaling, annotaties, inleidende hoofdstukken en appendices gewerkt.

Kort na het afleveren van zijn vertaling ontviel ons Nico de Glas.

Collectief Carolus wordt gevormd door de vertalers Peter Bloemers, Nico de Glas †, Kees Meiling, Bert Osnabrug, Aad Schulten, Louk Vencken, Gerard van der Waa en Piet Zegers; René van Royen is initiator van de uitgave en Chris Engeler is projectcoördinator en tekst/eindredacteur.

Wie heeft zich niet dikwijls verbaasd over de schier onbegrijpelijke hevigheid en aanhoudendheid, waarmee hebzucht, twistzucht, wraakzucht uit gerechtelijke oorkonden van die tijd naar voren komen! Eerst in het verband met de algemene hartstochtelijkheid, die op elk gebied het leven doorgloeide, worden die trekken voor ons aannemelijk en verklaarbaar. Daarom blijven de kroniekschrijvers, zij mogen op het stuk van feitelijkheden nog zo oppervlakkig zijn en nog zo dikwijls dwalen, onmisbaar om de tijd goed te zien.

Johan Huizinga, *Herfsttij der middeleeuwen*
[herziene druk 1997]

Kronieken van het Frankische Rijk

Annales Regni Francorum

De aan Einhard toegeschreven Latijnse tekst uitgegeven en in het Nederlands vertaald, en voorzien van uitgebreide annotaties door

Collectief Carolus

Hilversum
Verloren
2021

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van de M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting, Boekenfonds Elisabeth Grent/ F.J.A.M. van der Helm, J.E. Jurriaanse Stichting, Stichting Fonds voor de Geld- en Effectenhandel, Stichting Dr Hendrik Muller's Vaderlandsch Fonds, Stichting Prof van Winter Fonds en Studiekring Eerste Millennium.

Stichting Professor van Winter Fonds

Afbeeldingen op het omslag: Karlsbuste (na 1349), Aachener Domschatzkammer, Aken; miniatuur in Manuscris Français (14e-15e eeuw), Parijs.

ISBN 978 90 8704 902 7

© 2021 de vertalers/auteurs
Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Opmaak & Omslagontwerp: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum
Druk: Wilco, Amersfoort

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige ander manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

Voorwoord	7
Over de tijd van Karel de Grote <i>Kees Meiling</i>	9
De waarde van kronieken <i>René van Royen</i>	21
De overlevering van de <i>Annales Regni Francorum</i> <i>Piet Zegers</i>	33
Einhard – hoveling en chroniqueur <i>Chris Engeler</i>	39
Verantwoording van de werkwijze <i>Chris Engeler</i>	45
 Annales Regni Francorum – Kronieken van het Frankische Rijk	
741-774 vertaald door <i>Bert Osnabrug</i>	62
775-783 vertaald door <i>Aad Schulten</i>	87
784-796 vertaald door <i>Piet Zegers</i>	105
797-806 vertaald door <i>Kees Meiling</i>	127
807-809 vertaald door <i>Peter Bloemers</i>	155
810-811 vertaald door <i>Piet Zegers</i>	167
812-817 vertaald door <i>Nico de Glas †</i>	177
818-822 vertaald door <i>Louk Vencken</i>	201
823-829 vertaald door <i>Gerard van der Waa</i>	223

Appendices		
Appendix 1	<i>Chanson de Roland</i> <i>Bert Osnabrug</i>	257
Appendix 2	Frankfurt en de Synode van 794 <i>Piet Zegers</i>	259
Appendix 3	Pactum Ludovicianum <i>Chris Engeler</i>	264
Appendix 4	Pax Nicephori <i>Chris Engeler</i>	267
Appendix 5	Voortkomst uit de Heilige Geest <i>Peter Nissen</i>	271
Appendix 6	De legende van Eginhart en Imma <i>Chris Engeler</i>	273
	Curricula vitae van Collectief Carolus	275
	Twee afzonderlijke stambomen	278
	Literatuuropgave en digitale bronnen	280
	Index	283

Voorwoord

Deze uitgave biedt de eerste Nederlandse vertaling van de complete tekst van *Annales Regni Francorum*, een belangwekkend geschrift over Karel de Grote en zijn tijd, toegeschreven aan de kroniekschrijver Einhard.

Wat er over deze koning-keizer bekend is, berust voor een groot deel op een omvangrijk corpus van biografieën, waarvan de *Vita Karoli Magni* – ‘Leven van Karel de Grote’ – van Einhard wordt beschouwd als de eerste (contemporaine) levensbeschrijving van een Europese koning, waarin naast zijn belangrijkste daden ook zaken als het uiterlijk en de kleding, het karakter, de gewoonten en de familiebanden van Karel worden beschreven, maar die zich wel beperkt tot de periode van zijn heerschappij: 768-814.

De ‘Kronieken van het Frankische Rijk’ daarentegen behandelen een ruimere periode: vanaf 741, als de latere koning Pepijn de overleden hofmeier Karel opvolgt, tot het einde van 829, als Karels zoon en opvolger Lodewijk de Vrome over het Frankische Rijk heerst. Dit geschrift besteedt veel aandacht aan zowel de krijgsdaden van Karel, als de veelvuldige diplomatieke onderhandelingen die hij door gezanten liet voeren; beide altijd met als doel om zijn heerschappij te bestendigen en zijn gebieden uit te breiden.

Karel de Grote, later ook keizer van het Heilige Roomse Rijk, was heerser over een enorm gebied dat zich uitstreckte van Noord-Duitsland en Frysia – inclusief het gebied dat nu Nederland heet – via min of meer de huidige grens van Duitsland en dwars door Oostenrijk naar een groot deel van Italië, net voorbij Rome, en geheel huidig Frankrijk tot aan de Pyreneeën.

De twee contemporaine teksten van Einhard: de *Vita* en de *Annales*, zijn belangrijke bronnen voor historici, maar vanwege het Latijn evenzeer van belang voor classicisten en liefhebbers van deze allesbehalve ‘dode’ taal. Vooral de ‘Kronieken van het Frankische Rijk’ getuigen van de strijd om de machtsstructuur en de beschaving in West-Europa te herstellen, die na het einde van het Romeinse Rijk grotendeels teloorgegaan waren. Dat Karel de Grote daarin – op welke wijze en ten koste van wat ook – geslaagd is, zullen velen willen erkennen.

Voorafgaand aan onze vertaling vormen vier hoofdstukken een inleiding op de tekst van Einhard. ‘Over de tijd van Karel de Grote’ schetst de context in brede zin: de structuur van de macht, de rol van Kerk en Staat – die in sterke mate van elkaar afhankelijk waren – en de familiale banden. ‘De waarde van kronieken’ bespreekt het belang dat contemporaine kronieken hebben voor de geschiedschrijving en bij uitbreiding voor iedereen die in geschiedenis geïnteresseerd is, al zijn lang niet alle kronieken vanwege het Latijn voor iedereen toegankelijk. ‘De overlevering van de *Annales Regni Francorum*’ geeft een uiteenzetting over de geschiedenis van Einhards manuscript en de opeenvolgende, deels ook herziene versies ervan. Na ‘Einhard – hoveling en chroniqueur’ biedt tot slot ‘Verantwoording van de werkwijze’ wat deze titel aanduidt.

Wij zijn Anja van Leusden van Uitgeverij Verloren veel dank verschuldigd voor haar nuttige commentaar, dat tot soms ingrijpende, maar waardevolle aanpassingen heeft geleid.

Collectief Carolus:

Peter Bloemers

Chris Engeler

Nico de Glas †

Kees Meiling

Bert Osnabrug

René van Royen

Aad Schulten

Louk Vencken

Gerard van der Waa

Piet Zegers

Over de tijd van Karel de Grote

Kees Meiling

De *Annales Regni Francorum* – *Kronieken van het Frankische Rijk* zijn de meest directe, onopgesmukte bron van de geschiedenis van Karel de Grote en zijn tijd. Ze bestrijken de jaren 741 tot 829. Het is niet duidelijk of Einhard de enige schrijver is; mogelijk zijn meer kroniekschrijvers er bij betrokken geweest. In dit hoofdstuk wordt uitgegaan van één schrijver: Einhard, een beambte aan het hof van Karel de Grote en vrijwel zeker ook een vertrouweling (770-840).

De annalen zelf zijn een kroniekmatige opsomming van wapenfeiten die op zich gortdroog zouden zijn zonder enige achtergrondkennis of aanvulling. Er is in de annalen weinig aandacht voor de motivatie van de optredende personen, geen analyse van de gebeurtenissen of dieper liggende oorzaken. De taal is niet fraai, maar sober en conventioneel zoals bij kronieken te verwachten is. De schrijver is goed op de hoogte, maar wel terughoudend in het verstrekken van negatieve informatie over de Frankische heersers.

Drie delen

In de tekst van de *Annales Regni Francorum* – *Kronieken van het Frankische Rijk* is enig subtiel onderscheid te maken tussen de verschillende delen.¹ Dit komt tot uiting in een verandering van stijl van ruw schetsend in het eerste deel naar meer persoonlijk in het tweede, waarin te zien is dat Einhard een bepaalde training in de klassieken moet hebben gehad.² De grens tussen deel een en twee is moeilijk aan te geven. Het jaar 795 als grens is fluïde. Het eerste deel wordt dan geschreven tussen 741 en omstreeks 795 en het tweede loopt door tot 807.

Einhard was met zijn befaamde *Vita Karoli Magni* ('Het leven van Karel de Grote', vermoedelijk geschreven tussen 817 en 823 – hierna: VKM) dé biografie van Karel de Grote. Hij kreeg zijn eerste onderricht in de benedictijnenabdij in Fulda. Einhard heeft Karel de Grote goed gekend, hij geldt zelfs als een ingewijde en als vriend: in zijn inleiding van de VKM zegt hij nadrukkelijk dat hij Karel als 'meus nutritor' ('mijn verzorger') dankbaarheid is verschuldigd en dat hij zich daarom geroepen voelt de nagedachtenis van zo'n eminent man met zijn biografie te eren. In de annalen zelf wordt Einhard met name genoemd in het jaartal 806.

Geschiedenis van de Franken³ en de karolingische dynastie, religieuze betekenis

Het gaat in de annalen om militaire acties, diplomatieke missies en politieke gebeurtenissen die veelal betrekking hebben op de familie van de Karolingen zelf: opvolging, kroning en overlijden. Toch sijpelt er iets door van de wereld daarachter, een magische wereld waarin de mens onmachtig staat tegenover natuurrampen en getuige is van onverklaarbare natuurverschijnselen als zons- en maansverduisteringen, aardbevingen, epidemieën. Opmerkelijk is dat dit natuurgeweld niet in rechtstreekse relatie wordt gebracht met menselijk handelen. Het wordt niet zo voorgesteld alsof Gods straffende hand aan het werk zou zijn. Wel verklaart Einhard in hoofdstuk 32 van de VKM en deels ook in de annalen zons- en maansverduisteringen als voorbode van het spoedige overlijden van Karel (in de annalen worden ze opvallend genoeg alleen beschreven). Andere zaken duiden ook op wat er te gebeuren staat: zeven dagen lang was een zwarte vlek op de zon te zien; een houten brug bij Mainz waaraan Karel tien jaar lang had gebouwd om voor altijd voort te bestaan, werd in drie uur tijd compleet in de as gelegd. En toen hij zijn laatste veldtocht in Saksen tegen Godfried, koning van de Nordmanni, leidde, zag hij vlak na zonsopgang plots een machtige vuurstraal met helder licht van rechts naar links aan een heldere hemel flitsen. Karels paard stortte neer en smakte hem tegen de grond. En nog andere voortekens zouden plaatsvinden, maar Einhard maakt duidelijk dat Karel er zelf geen acht op sloeg.

God staat als vanzelfsprekend altijd aan de kant van de Franken in hun strijd tegen de ongelovigen. Want de Karolingen stond voor ogen om een christelijke orde op te leggen aan een chaotische – lees: heidense – wereld. Dit betekent dat afgoden genadeloos moesten worden uitgeroeid door verovering, onderwerping en kerstening. Keizer Karel de Grote was ‘dispensator Dei’, de ‘rentmeester van God’⁴. Ter illustratie hoe Karel de Grote zich geïnspireerd voelde door een goddelijke opdracht: Einhard vermeldt in de VKM dat hij zich tijdens de maaltijd gaarne liet voorlezen uit het werk van Aurelius Augustinus (354-430), met name uit diens *De civitate Dei* (‘De stad Gods’).⁵ Zijn levenstaak: het opbouwen van de goddelijke staat, moet Karel aan Augustinus hebben ontleend. Hij moet echter wel een eigen interpretatie van de kerkvader hebben toegepast op zijn eigen machtsstreven. Immers, Augustinus beschouwde alle aardse staten (‘civitas terrena’) als grote roversholten (‘magna latrocinia’). Wat Karel hoogstens met Augustinus gemeen had, was een radicaal verwerpen van het heidendom.

Karel zat meer op de lijn van Constantijn de Grote (280-336) en diens pleitbezorger en hagiograaf Eusebius van Caesarea (263-339), die daadwerkelijk de ideale christelijke staat op aarde dachten te verwezenlijken, een illusie in de ogen van Augustinus, die Jezus’ woorden “Mijn rijk is niet van deze wereld” consequent uitwerkte. Karel hield het erbij dat God de kosmos beheerste en dat de keizer van het Romeinse Rijk Gods vertegenwoordiger op aarde is.

Zonder overdrijving kan men stellen dat Karel de hoofdfiguur is in de annalen, en zijn kroning tot keizer in 800 werd als een hoogtepunt beschouwd in de Europese geschiedenis. De annalen beginnen met het overlijden van Karel Martel in 741 (75 jaar oud!), vooral bekend om de slag bij Poitiers in 732, waarbij hij de Saracenen versloeg en hun verdere opmars naar Noord-Europa een halt toeriep.⁶ Hij was de hofmeier ('maior domus'), de hoogste functionaris die de hofhouding van de Merovingische koningen beheert – maar hij oefent in feite de macht uit. Hij laat drie zoons na: Carloman, Pepijn III de Korte en Grifo.

De annalen eindigen in 829, als de achterkleinzoon van Karel Martel, Lodewijk de Vrome, keizer is en heerser van het sterk uitgebreide Frankische Rijk, dat na hem in 843 echter uiteen zou vallen bij het Verdrag van Verdun. Voor deze drie heersers was er eigenlijk geen verschil tussen erfelijk familiebezit en het rijk waarover zij heersten: volgens Germaans gebruik werd het rijk na het overlijden van de vader simpelweg verdeeld tussen zijn zoons met de bedoeling dat het in broederlijke eendracht werd bestuurd. Pepijn werd evenwel op elegante wijze van zijn broederlijke rivaal verlost, want Carloman gaf na zijn massamoord op de Saksen in 746 aan hem te kennen dat hij het kloosterleven verkoos boven het uitoefenen van de heerschappij. De jongste, Grifo, zou op instigatie van zijn moeder⁷ streven naar de alleenheerschappij en werd derhalve als lastpost opzij geschoven. Pepijn de Korte bleef zo haast toevallig als alleenheerser over. Hij stierf in 768. Zijn zonen Karel en Carloman waren de erfgenamen, maar Carloman stierf al jong, op 4 december 771, waardoor alleen Karel overbleef. En toen Karel uiteindelijk op 28 januari 814 stierf, was Lodewijk de Vrome zijn enige nog in leven zijnde zoon, zijn bastaardzonen Drogo en Hugo niet meegerekend. Zo werd het Frankische Rijk ongeveer drie generaties lang, van 745 tot 840, bestuurd door alleenheersers, al had Lodewijk zijn zoons niet helemaal onder controle: ze vlogen elkaar in de haren en poogden zelfs hun vader af te zetten.

Misschien was het toch een gelukkig toeval dat deze periode werd gekenmerkt door alleenheersers, want daardoor richtte geweld zich niet naar binnen (afgezien van samenzweringen waarover de annalen om begrijpelijke redenen het zwijgen doen, en afgezien van opstanden), maar naar de buitengrenzen. Dat geweld uitte zich in expansie door rooftochten en annexatie waardoor geld, goederen en slaven naar het Frankische machtscentrum stroomden – hét recept waarbij elk imperium in opbouw nu eenmaal gedijt. Maar ook door verdediging bij aanvallen en plundering door vijanden van de Franken. Door alle binnengehaalde buit golden de Franken niet langer als een 'arm' volk. Het is een telkens terugkerend patroon in de annalen: niet als veroveraar, maar als 'dispensator Dei' legt Karel de goddelijke orde op aan de heidense buurvölker. Het is voor hun eigen welzijn of zielenheil dat dit moet gebeuren; hun hardnekkige verzet is toe te schrijven aan trouweloosheid en machtswellust van hun leiders, of is het werk van demonen. Maar met Gods hulp ('auxiliante Deo') komen de Franken stevast zegevierend uit de strijd.

In die context moeten we dan ook Einhards geschiedschrijving interpreteren: plundertochten van de Franken waren van een heel andere orde dan die van anderen.

Karel de Grote als persoon en als heerser

Einhard was ambtenaar, bouwmeester en raadgever aan het hof van Karel de Grote, hij noemde zichzelf ook diens vriend, die zijn bewondering voor de keizer niet onder stoelen of banken stak en hem voor al zijn daden slechts edele motieven toeschreef. Hij beschrijft bijvoorbeeld in vkm dat Karel als liefhebbende ‘pater familias’ altijd zijn kinderen in zijn buurt wenste te hebben om zich gelukkig te voelen, maar men hoeft niet al te cynisch te zijn om hieraan toe te voegen: om zich veilig te voelen. Immers, in zijn wereld is ieder familielid en zeker ook een aangetrouwd familielid⁸ een potentiële rivaal en vormt altijd een bedreiging.

Veel meer dan in de annalen leert men in Einhards vkm de mens Karel de Grote kennen: hoe hij gekleed ging, wat hij graag at en dronk, zijn dagelijkse agenda en zijn huwelijksleven met vier echtgenotes en vijf of mogelijk meer concubines, bij wie hij ongeveer twintig kinderen verwekte. Dit weerhield Karel er overigens niet van kuisheid en een zedige levenswandel te propageren, geheel conform de kerkelijke leer. Einhard geeft een geïdealiseerd standaardportret van de mens Karel⁹ wiens eventuele zwakke kant niet meer is dan een soms al te grote en vergeeflijke gevoeligheid.

Uitbreiding van het rijk

De Annales Regni Francorum – Kronieken van het Frankische Rijk beschrijven de geschiedenis van de Karolingische dynastie als een succesverhaal en daarmee als een rechtvaardiging. Het is een aaneenschakeling van oorlogshandelingen die de Franken nu eenmaal moesten verrichten om opstandelingen tot de orde te roepen of gevaarlijke burens af te straffen, desnoods door annexatie die gepaard ging met kerstening of anders – als dat niet lukte – moord, doodslag en uitroeiing.

Het waren, kortom, altijd ‘verdedigingsoorlogen’ waardoor binnen enkele decennia een gebied als geheel West- en Midden-Europa, tot in Italië en Spanje toe, aan het Frankische gezag werd onderworpen. Aan de grenzen waren de zogenaamde marken gevestigd, in wezen een militair district als pas veroverd gebied. Verder was het rijk onderverdeeld in ongeveer driehonderd graafschappen die ruwweg overeenkwamen met een oude ‘civitas’ (gemeente of stad), die net als een mark werd geregeerd door een graaf (‘comes’ of ‘Graf’).

In Karels tijd sloop er een theocratisch element in: al vóór 800 werd het een ‘imperium christianum’ (‘christelijk rijk’) genoemd en de Frankische koning gold als ‘rector

populi christiani' ('leider van het christelijke volk'). Immers, zijn onderdanen waren niet allemaal Franken, maar wel allemaal christenen, ook al waren ze meermalen onder dwang gedoopt – het meest bekend of berucht de Saksen. De gebiedsuitbreiding werd gelegitimeerd door de daarmee gepaard gaande kerstening. Alsof Karel voelde dat zijn Frankische koningschap eigenlijk boven hemzelf moest uitstijgen.¹⁰

Karolingische renaissance

Karel beseftte het belang van cultuur(overdracht). De kerkelijke instellingen zorgden voor onderwijs. In de relatief rustige en stabiele regeerperiode van Karel – oorlogen werden doorgaans gevoerd aan de grenzen – hadden de kathedraalscholen een belangrijke functie; tevens waren er talrijke kloosters en abdijen, gefinancierd door oorlogsbuit, zeker als ze een vooruitgeschoven post vormden voor de Frankische beschaving en gebouwd waren op een plek waar voordien een heidens heiligdom had gestaan.¹¹ Kloosterscholen waren een bastion van geleerdheid in een nagenoeg ongeletterde wereld.

Het is geen boude bewering dat Karel hoogstpersoonlijk verantwoordelijk was voor de zogenaamde Karolingische renaissance. Aan zijn hof vertoefden de grootste geleerden van zijn tijd. Bijvoorbeeld Alcuinus van de domschool van York, die een groep geleerden leidde om velerlei, soms zeer uiteenlopende manuscripten van de Vulgaat (de Latijnse vertaling van de bijbel door Hieronymus) met elkaar te vergelijken, te corrigeren en discrepanties te verwijderen, opdat een uniforme tekst van de bijbel tot stand kwam; het belang daarvan is onmiskenbaar! De grote verdienste van geleerden aan Karels hof was het verzamelen, bewaren én koesteren van wat er nog over was van de klassieke oudheid en vooral ook van de kerkvaders.

Deze activiteiten hadden succes, zeker op lange termijn: ongeveer negentig procent van de overgebleven geschriften uit de klassieke oudheid hebben we te danken aan de noeste arbeid van kopiïsten en monniken die in de Karolingische schrijfvertrekken, vaak in kloosters, handschriften hebben overgeschreven. En ook de lettertypen die we nu nog hanteren, zijn afgeleid van de Karolingische minuskel: deze verschaftte een veel duidelijker schrift dan de moeilijk leesbare Merovingische cursiefletter die eraan voorafging.

Centralisatie van de overheid

Behalve oorlog moest er gezorgd worden voor aanleg en onderhoud van wegen, forten en bruggen, maar in zekere zin lag dat al in het verlengde van oorlog voeren: troepenbewegingen en militaire strategieën vereisten een adequate infrastructuur die vaak met een behaalde buit werd gefinancierd.

De machthebber stond tevens borg voor stabiliteit: plaatselijke hoven zorgden voor gerechtigheid, oftewel voor beheersing van lokale conflicten die anders danig uit de hand konden lopen. Een belangrijke hervorming van Karel waren de ‘missi dominici’ (‘afgezanten van de heer-koning’) die namens hem toezicht hielden op plaatselijke omstandigheden, hof hielden om grieven van burgers op te lossen, en ervoor zorgden dat koninklijke bevelen werden uitgevoerd. Die ‘missi dominici’ reisden meestal paarsgewijs: een kerkelijke en een wereldlijke edelman. Ze mochten echter niet opereren in een gebied waar ze zelf eigendom bezaten. Dit alles om machtsvergarings door lagere heersers te voorkomen en vooral om het bestuur te centraliseren. Deze tendens tot centralisatie was al begonnen onder Karel Martel en Pepijn de Korte, en zou zich onder Karel verder versterken.

Machtsvergarings, oorlogen

Als men de *Annales Regni Francorum – Kronieken van het Frankische Rijk* en Einhards *VKM* leest, krijgt men de indruk dat de Frankische koningen en hun zonen eigenlijk voortdurend onderweg waren om oorlog te voeren. Het is tenslotte een veelbeproefd en probaat middel: buitenlandse oorlogen worden vaak gevoerd om de aandacht van binnenlandse problemen af te leiden en om iedereen achter de leider te krijgen of te houden. En oorlogen kosten weliswaar geld, maar kunnen ook veel geld en goederen opleveren. Niet voor niets zocht Karel – na op weldoordachte wijze koning van de Longobarden te zijn geworden – een confrontatie met de Saksen. Deze oorlog sleepte zich tientallen jaren voort. De grootste en meest geduchte tegenstander was Widukind, die in 782 aan de Franken een verpletterende nederlaag toebrengt. Widukind was niet toevallig een schoonzoon van de Nordmannische koning; immers ook de Nordmanni (dat waren grosso modo de huidige Denen, in elk geval niet de ‘Noormannen’) voelden zich bedreigd door de Franken, maar werden op hun beurt als een bedreiging gevoeld door de Franken. Uiteindelijk gaf Widukind zich gewonnen en liet zich ook dopen.

Oorlog was niet alleen een militaire confrontatie, maar vaak evenzeer een geloofskwestie of, zo men wil, een ‘Kulturkampf’. Onder bescherming van de Frankische legers vernielde Bonifatius (ca. 672-752) in 723 een Heilige Donareik en op die plaats werd het klooster Fritzlar gesticht, dat weer door de Saksen werd uitgeplunderd. Er bestond over en weer geen enkele consideratie, maar als de heidense demonen werden uitgedreven, bewees dat de almacht van de christelijke God; elk heidens verzet daarentegen werd uitgelegd als het werk van de duivel! Zelfs bisschoppen en abten begeleiden in krijgsdienst het Frankische leger. De kerk zegende het zwaard tegen de heidenen, Christus zelf had immers gezegd: “Ik ben niet gekomen om vrede te brengen, maar het zwaard” (Mattheus 10:34). En